

Acta Psychologica Tyrnaviensia

21

25. výročie Katedry psychológie FF TU
na obnovennej Trnavskej univerzite (1992-2017)

TRNAVA 2017

Percepčia sociálnej opory, sebaúčinnosti, skupinovej účinnosti v súvislosti so šikanovaním

VAŠKOVÁ ZUZANA · DĚDOVÁ MÁRIA

Katedra psychológie, Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Anotácia · Práca skúma prepojenie vnímanej sociálnej opory, sebaúčinnosti, skupinovej účinnosti a postoja k šikanovaniu s rolou, ktorú žiak pri šikanovaní zastáva. Ďalej analyzuje vzťah medzi premennými. Výskumný súbore tvorili žiaci 6. až 9. ročníka základných škôl (N=168). V súbore sme identifikovali 13 agresorov, 15 obetí, 27 obrancov, 8 outsiderov a 105 nezúčastnených žiakov. Na meranie sociálnej opory sme použili dotazník CASSS, na sebaúčinnosť škálu všeobecnej sebaúčinnosti (GSES), na skupinovú účinnosť škálu CE-Scale a na postoj k šikanovaniu Bully Attitude Scale. Roly žiakov sme zisťovali prostredníctvom dotazníka Guess Who. Na základe výsledkov sme zistili rozdiely v celkovej vnímanej sociálnej opore, kde agresori ($p=0,045$) a obrancovia ($p=0,002$) percipovali vyššiu mieru opory než outsideri. Existujú rozdiely medzi rolami vo vnímanej opore od spolužiakov ($p<0,001$), nižšiu oporu vnímajú práve obeť a outsideri. V prípade opory od rodičov agresori vnímajú vyššiu mieru v porovnaní s obrancami ($p=0,042$) aj nezúčastnenými žiakmi ($p=0,026$). Vyššiu mieru vnímanej sociálnej opory od učiteľov sme zistili u obrancov porovnaných s nezúčastnenými ($p=0,004$) a naopak nižšiu mieru opory od učiteľov u agresorov. V rámci sebaúčinnosti sú medzi skupinami prítomné rozdiely ($p<0,001$), pričom vyššia sebaúčinnosť je u agresorov a obrancov a nižšia u obetí. Medzi skupinami sme nezistili významné rozdiely v skupinovej účinnosti ($p=0,209$). Negatívny postoj k šikanovaniu sme zistili u obrancov ($p=0,003$) a nezúčastnených žiakov ($p=0,003$). Medzi sebaúčinnosťou a sociálnou oporou je prítomný vzťah u obrancov ($p=0,009$) a u nezúčastnených žiakov ($p<0,001$). V skupine nezúčastnených žiakov je prítomný záporný vzťah ($p<0,001$) medzi skupinovú účinnosťou a sociálnou oporou a tiež medzi postojom k šikanovaniu a sociálnou oporou, ale kladný vzťah ($p=0,015$).

Kľúčové slová · Postoj k šikanovaniu. Rola pri šikanovaní. Sebaúčinnosť. Skupinová účinnosť. Sociálna opora.

Šikanovanie je formou agresívneho správania, ktorá sa vyskytuje v školskom prostredí. Šikanovanie je ponímané ako „*systematická agresia, ktorá je spravidla opakovaná a dopúšťa sa jej jednotlivec, alebo skupina voči inému jednotlivcovi alebo skupine*“ (Mühlpachr, 2001, s. 80). Podstatné pritom je, že sa nejedná o stretnutie rovnocenných partnerov v konflikte, ale že obeť šikanovania je voči útočníkovi prakticky bezbranná. Môže ísť o násilie

fyzické, psychické či verbálne. Stretávame sa s ním najčastejšie u chlapcov. Jedným z hlavných znakov šikanovania je nerovnováha síl medzi útočníkom a obeťou. Druhým znakom je šikanovanie ako činnosť, ktorá má svoj cieľ. Pre agresora môže cieľ predstavovať dominancia nad obeťou a jej ovládanie. Dôležitým znakom je pravidelný výskyt, teda opakovanie násilného správania. Posledným doplneným znakom je, že osoby, na ktorých je šikanovanie páchané ho vnímajú ako veľmi nepríjemnú záležitosť. Prináša im mnohé nepríjemné zážitky (Martínek, 2009). Šikanovanie chápeme ako zložitý proces, ktorý sa postupne vyvíja. Býva rozčlenený do piatich štádií, ktoré nie je možné vždy jasne odlíšiť. Štádia môžu prebiehať súčasne, prekrývať sa alebo niektoré zo štádií môže byť nejasné a nepostrehnuteľné. Šikanovanie predstavuje závažný problém, ktorý sa netýka len hlavných aktérov, ale ide o problém celej skupiny. Každý člen skupiny zastáva rolu, ktorá je spojená s aktívnym konaním alebo pasivitou. Percipovaná sociálna opora, sebaúčinnosť, skupinová účinnosť a postoj k šikanovaniu predstavujú psychosociálne faktory na strane osobnosti žiaka, ktoré významným spôsobom vplývajú na jeho konanie v situácii šikanovania.

V psychologickej literatúre sa s pojmom *sociálna opora* stretávame približne od 80. rokov 20. storočia. Existuje viacero definícií sociálnej opory, ktoré sa však od seba odlišujú. Rozdiely vyplývajú najmä z vednej oblasti, ktorá vymedzenie ponúka. Pomerne jasnou a výstižnou je definícia, ktorá sociálnu oporu vysvetľuje ako „pomoc, ktorá je poskytovaná druhými ľuďmi danému človeku, nachádzajúcemu sa v záťažovej situácii“ (Křivohlavý, 2001, s. 94). V prípade sociálnej opory ide o aktivitu, ktorej cieľom je uľahčenie vnímania a prežitia situácie pre jednotlivca. Sociálna opora ako pomoc môže byť poskytovaná zo strany rodiny, blízkych osôb alebo odborníkov. To znamená, že oporu pre človeka môže predstavovať jednotlivec, skupina ale i spoločenstvo. K významným zdrojom sociálnej opory patria rodičia, učitelia a spolužiaci. Sociálna opora zo strany rodiča je dôležitá, avšak nemusí byť samozrejmosťou. Charakter a poskytovanie sociálnej opory je závislé od vzťahu, ktorý je medzi dieťaťom a rodičmi. Význam podpory zo strany rodiny potvrdzuje výskum v oblasti násilia. Ak boli adolescenti svedkami násilia, nie vždy to viedlo k problémom, ktoré by sa prejavovali v správaní alebo v prežívaní človeka. Na základe predošlých výskumov sa ukazuje, že následky vnímaného násilia sa znižujú vďaka podpore zo strany rodiny (Proctor, 2006). Napríklad longitudinálna štúdia dospela k záveru, že u osôb, ktoré boli svedkami násilia je prítomná úzkosť, ak vykazujú veľmi nízku blízkosť s matkou ale nie u osôb, ktoré hlásia vysoký stupeň blízkosti s matkou (Hammack et al., 2004). Poskytovanie sociálnej opory možno vnímať ako jednu z dôležitých

úloh vzťahov s rovesníkmi. Netýka sa len podávania podpory v náročných situáciách života, ale predstavuje aj normálnu zložku vzťahov. Významným zdrojom sociálnej opory môže byť učiteľ. Napriek tomu, že predstavuje autoritu, v situáciách, kedy nenájde dieťa oporu medzi spolužiakmi, učiteľ získava na význame. Dôležitou oporou je v prípade, že trieda a dianie v nej, je záťažou pre dieťa a zdrojom stresu. Faktorom vnímanej opory zo strany žiaka je i charakter komunikácie. To potvrdzuje aj Walton (2008), ktorý dodáva, že vzájomná diskusia medzi vyučujúcimi a žiakmi má významný, kladný dopad na sociálne väzby.

Vlastná vnímaná účinnosť pochádza z anglického self-efficacy, ktorú ako prvý v roku 1977 zmienil psychológ amerického pôvodu Albert Bandura a definuje ju ako „vieru vo vlastné schopnosti, zručnosti a to za účelom dosiahnuť určený výkon“ (Bandura, 1997, s. 36). *Sebaúčinnosť* je chápaná ako uvedomovanie si vlastného účinku, ktorý je na prvom mieste spojený s minulou skúsenosťou ale môže byť posilnený aj zástupnou skúsenosťou, teda poskytnutý nepriamo druhými ľuďmi (Blatný et al., 2010). Zastáva dôležité miesto vo fungovaní človeka. Okrem toho, že vplýva na správanie, má tiež dosah na ciele, ktoré si osoba vytýči, tiež úroveň aspirácie a na posudzovanie zábran a možností v sociálnom prostredí (Bandura, 2006). Sebaúčinnosť predstavuje konštrukt, ktorý vychádza zo štyroch zdrojov. Prvým je zážitok majstrovstva (mastery experience), ktorý je považovaný za najviac spoľahlivý a významný. Závisí od minulosti a výkonu, ktorý jednotlivec podal, a to má dopad na výkon v budúcnosti a vlastnú vnímanú účinnosť. Druhým zdrojom je zástupná skúsenosť (vicarious experience), ktorú chápeme ako zbierku informácií, ktoré sme nadobudli pozorovaním iných ľudí, komparáciou s nimi a ich imitáciou. Sebaúčinnosť sa zvyšuje v závislosti od úspechov a úspešnosti druhých. Sociálna persuázia (verbal persuasion) je tretím zdrojom sebaúčinnosti. Presvedčanie zo strany okolia sa týka schopností a výkonu osoby. Posledným zdrojom sú emocionálne a fyziologické stavy (emotional arousal, physiological information), ktoré majú pozitívny alebo negatívny dopad na sebaúčinnosť (Bandura, 1997).

Skupinová účinnosť je chápaná ako vzťah, či prepojenie dôveryhodnosti členov skupiny s ich ochotou konať pre dosiahnutie spoločného dobra (Sampson, Raudenbush, Earls, 1997). „Pojem skupinovej účinnosti je definovaný ako zdieľanie dôvery v spoločné schopnosti organizovať a realizovať postupy, ktoré sú potrebné pre dosiahnutie výsledku skupiny“ (Bandura, 1997, s. 447). Spoločným menovateľom definícií ale i skupinovej účinnosti ako takej, je presvedčenie a viera skupiny v schopnosť kooperácie a dosiahnutia daného výsledku. Prostredníctvom výskumu sa potvrdil vzájomný

vzťah medzi sebaúčinnosťou a skupinovou účinnosťou. Okrem toho bol analyzovaný vzťah pohlavia a účinnosti skupiny. V skupine, ktorá bola tvorená osobami rovnakého pohlavia bol podávaný nižší výkon a teda je prítomná aj nižšia účinnosť. Pozitívny vzťah bol zistený medzi rôznorodou skupinou a skupinovou účinnosťou. Ako najvýznamnejšie zdroje účinnosti skupiny boli preukázané sebaúčinnosť a výsledky výkonov z minulosti. I keď účinnosť skupiny vychádza z minulosti ukazuje sa, že sa nijakým spôsobom neviaže na výkon v budúcnosti (Lee, Farh, 2004).

1 Výskumný cieľ

Cieľom výskumu je analýza šikanujúceho správania vzhľadom na sociálnu oporu, sebaúčinnosť a skupinovú účinnosť. Výskum je realizovaný ako partiálna analýza premenných skúmaných v medzinárodnom projekte *Školní šikana jako proces – sociálně kognitivní analýza třídní šikany*.

V štúdiu budeme hľadať odpovede na nasledujúce otázky:

1. Existuje rozdiel v sociálnej opore, sebaúčinnosti a skupinovej účinnosti v jednotlivých rolách šikanovania?
2. Existuje rozdiel v postoji k šikanovaniu vzhľadom na pohlavie a rolu žiaka v šikanujúcom správaní?

Vzhľadom na postoj k šikanovaniu, existuje vzťah celkovej vnímanej sociálnej opory, sebaúčinnosti, skupinovej účinnosti?

1.1 Výskumný súbor

Súčasťou nášho výskumu bolo 168 žiakov navštevujúcich druhý stupeň základnej školy. Výskumný súbor tvorili žiaci 6. až 9. ročníka z dvoch náhodne vybraných základných škôl v Trenčianskom kraji. Obe pohlavia boli vo výskume zastúpené vo veľmi podobnom počte ($N=82$, $n=86$ žien). Na základe použitého dotazníka sme rozdelili výskumný súbor na jednotlivé roly šikanujúceho správania. Najpočetnejšou bola skupina nezúčastnených žiakov s počtom 105 (62,5%), kde bolo 55 chlapcov a 50 dievčat. Odhalili sme 13 agresorov (7,7%), 15 obetí (8,9%). Početnejšou bola skupina obrancov, ktorá pozostávala z 27 žiakov (16,1%), medzi žiakmi bolo identifikovaných 8 outsiderov (4,8%).

1.2 Výskumné metódy

Dotazník sociálnej opory pre deti a dospievajúcich (CASSS, Malecky, Demaray, 2002, slovenská verzia Komárek, Ondřejová, Mareš, 2002). Pôvodný dotazník obsahuje 60 položiek s 5 škálami. Vránci nášho výskumu boli použité len 3 škály zamerané na skúmanie sociálnej opory od rodičov, spolužiakov a učiteľov. Každá zo škál obsahuje 12 položiek.

Na meranie skupinovej účinnosti vnímanej jednotlivcom bola použitá *Škála skupinovej účinnosti* (CE Scale -Collective Efficacy Scale, Goddard, 2002). Pozostáva z 10 položiek, ktoré mapujú spoluprácu triedy a učiteľa v prípade prítomnosti agresívneho správania. Respondent má zaznačiť mieru kooperácie na stupnici od 1 (veľmi dobre) po 5 (vôbec nie). Celkové skóre získané sčítaním hodnotenia jednotlivých položiek, je ukazovateľom skupinovej účinnosti (Baumgartner et al., 2014).

Sebaúčinnosť sme zisťovali prostredníctvom *Škály všeobecnej sebaúčinnosti* (GSES-General Self-Efficacy Scale), ktorú v roku 1981 skonštruoval Jerusalem a Schwarzer. Ide o psychometrickú škálu s 10 položkami, na ktorej skúmaná osoba hodnotí platnosť optimistických presvedčení o sebe, ktoré sú spojené s vysporiadaním sa s rôznymi náročnými požiadavkami v živote. Skúmaná osoba hodnotí platnosť na päť stupňovej škále (Hricová, Janečková, 2015).

Na analýzu šikanovania bola použitá *Škála postojov k šikanovaniu* (Bully Attitude Scale, Reynolds, Craven, 2012). Dotazník pozostáva z 19 položiek, ktoré má respondent ohodnotiť na 4-bodovej škále (1-úplne súhlasím, 4-úplne nesúhlasím). Položky možno rozdeliť na dve kategórie: fyzické a vzťahové šikanovanie. V dotazníku je možné získať skóre od 19 po 76 bodov, pričom nižšie skóre predstavuje kladný postoj k šikanovaniu (Craven, 2014).

Prostredníctvom dotazníka *Hádaj kto* (Guess who), ktorý v roku 1993 vytvorili Nabuzoka a Smith sme identifikovali pozície jednotlivých žiakov tried. Podstatou metódy je, že žiaci nominujú svojich spolužiakov do rolí účastníkov šikanovania. V našom výskume sme použili iba 5 otázok, ktoré nám pomohli identifikovať základné pozície žiaka pri šikanovaní. (Janošová, 2011).

2 Výsledky výskumu

Jedným z cieľov výskumu bola analýza vnímanej sebaúčinnosti a skupinovej účinnosti v jednotlivých rolách šikanovania. Výsledky analýzy (tabuľka č. 1) poukázali na prítomnosť rozdielov vo vnímanej sebaúčinnosti ($K-W=22,383$; $p<0,001$).

Tabuľka č. 1: Porovnanie miery sebaúčinnosti medzi jednotlivými rolami pri šikanovaní

Sebaúčinnosť	N	medián	priemerné poradie	U	sig.
obete	15	27	10,63	39,5	0,003
agresori	13	33	18,96		
obete	15	27	13,87	88	0,002
obrancovia	27	32	25,74		
obete	15	27	12,67	50	0,274
outsideri	8	26,5	10,75		
obete	15	27	42,47	517	0,016
nezúčastnení	105	30	63,08		
agresori	13	33	22,69	147	0,212
obrancovia	27	32	19,44		
agresori	13	33	14,00	13	0,002
outsideri	8	26,5	6,13		
agresori	13	33	79,23	426	0,014
nezúčastnení	105	30	57,06		
obrancovia	27	32	20,46	28	0,000
outsideri	8	26,5	8,00		
obrancovia	27	32	82,54	984,5	0,007
nezúčastnení	105	30	62,38		
outsideri	8	26,5	29,38	199	0,007
nezúčastnení	105	30	59,10		

Ďalším cieľom výskumu bola analýza rozdielov vo vnímaní celkovej sociálnej opory medzi jednotlivými rolami pri šikanovaní. Rozdiel bol zistený pri porovnaní obrancov a outsiderov ($U=34$; $p=0,002$), kde obrancovia vnímali vyššiu mieru celkovej sociálnej opory než outsideri. Taktiež medzi agresormi a outsidermi bol zistený rozdiel ($U=28,5$; $p=0,045$), pričom agresori vnímajú vyššiu mieru sociálnej opory. Vyššia miera sociálnej opory je prítomná u obrancov pri porovnaní s nezúčastnenými ($U=1084,5$; $p=0,030$). Ale nezúčastnení v porovnaní s outsidermi ($U=241$; $p=0,023$) vnímali vyššiu mieru opory. V rámci porovnania ostatných skupín sme nezistili významné rozdiely.

Pri analýze sociálnej opory od spolužiakov sme zistili medzi jednotlivými rolami štatisticky signifikantné rozdiely, ktoré uvádzame v Tabuľke č. 2. V súvislosti s analýzou rozdielov vo vnímanej sociálnej opore od rodičov sa

preukázali rozdiely medzi agresormi a obrancami ($U=115,5$; $p=0,042$), kde vyššiu mieru opory od rodičov vnímajú práve agresori. Taktiež vyššiu mieru opory vnímajú agresori pri porovnaní s nezúčastnenými žiakmi ($U=456,5$; $p=0,026$). V kontexte vnímania sociálnej opory od učiteľov sme zistili, že agresori vnímajú nižšiu mieru sociálnej opory od učiteľov pri porovnaní s obeťami šikanovania ($U=57,5$; $p=0,033$), obrancami ($U=37$; $p<0,001$) a žiakmi, ktorí sa situácie šikanovania nezúčastňujú ($U=386$; $p=0,006$). Zistili sme rozdiel pri vnímaní opory od učiteľa u obeť a outsidera ($U=31,5$; $p=0,033$), kde vyššiu mieru vnímali obeť. Významným zistením je, že obrancovia vnímajú vyššiu mieru opory, ak ich porovnáme s outsidermi ($U=18$; $p<0,001$) a nezúčastnenými žiakmi ($U=941$; $p=0,004$). V prípade porovnania outsiderov a nezúčastnených žiakov ($U=208$; $p=0,009$) bola vyššia miera sociálnej opory od učiteľov zistená u nezúčastnených.

Tabuľka č. 2: Percepčia sociálnej opory od spolužiakov medzi všetkými rolami

Sociálna opora od spolužiakov		rozdiel priemerov	signifikancia
agresor	obeť	8,759	0,024
	obranca	-3,789	0,270
	outsider	11,442	0,013
	nezúčastnení	-0,320	0,992
obeť	obranca	-12,548	0,000
	outsider	2,683	0,547
	nezúčastnení	-8,790	0,002
obranca	outsider	15,231	0,000
	nezúčastnení	3,758	0,088
outsider	nezúčastnení	-11,474	0,002

Zámerom výskumu bola analýza postoja k šikanovania vzhľadom na zastávané roly pri šikanovaní. Významné rozdiely sa ukázali v skupine agresorov a obrancov a v skupine agresorov a nezúčastnených. Vyššie skóre a teda záporný postoj k šikanovaniu je prítomný u obrancov, ak ich porovnáme s agresormi ($p=0,003$). K rovnakému výsledku sa preukázali pri porovnaní agresorov a žiakov nezúčastnených v situácii šikanovania ($p=0,003$).

Pri analýze celkovej sociálnej opory a sebaúčinnosti u žiakov sme zistili, že existuje vzťah v skupine obrancov a žiakov, ktorí sa nezúčastňujú

šikanujúceho správania. U obrancov sme medzi celkovou sociálnou oporou a sebaúčinnosťou zistili stredne silný kladný vzťah ($r=0,450$; $p=0,009$). A tiež stredne silný kladný vzťah ($r=0,317$; $p<0,001$) medzi sebaúčinnosťou a sociálnou oporou u žiakov nezúčastnených na šikanovaní. U obetí boli zistené stredne silný kladný vzťah ($r=0,583$; $p=0,011$) medzi sebaúčinnosťou a sociálnou oporou od spolužiakov. V prípade obrancov existuje záporný stredne silný vzťah ($r=-0,441$; $p=0,011$) sebaúčinnosti a sociálnej opory od učiteľov a kladný stredne silný vzťah ($r=0,450$; $p=0,009$) v súvislosti s percipovanou sociálnou oporou od spolužiakov. Medzi sebaúčinnosťou a sociálnou oporou od rodičov je slabý kladný vzťah ($r=0,297$; $p=0,001$) u osôb nezúčastnených na šikanovaní. A taktiež kladný stredne silný vzťah ($r=0,355$; $p<0,001$) medzi sebaúčinnosťou a sociálnou oporou od spolužiakov v rovnakej skupine.

Na základe skúmania vzťahu medzi skupinovou účinnosťou a sociálnou oporou sme zistili, že v skupine agresorov je prítomný kladný stredne silný vzťah ($r=0,504$; $p=0,040$) medzi skupinovou účinnosťou a vnímanou sociálnou oporou od spolužiakov. Taktiež stredne silný vzťah ale zápornej povahy ($r= -0,422$; $p=0,014$) sme zistili medzi skupinovou účinnosťou a oporou od spolužiakov u obrancov. V skupine outsiderov je skupinová účinnosť vo silnom zápornom vzťahu s oporou od rodičov ($r= -0,712$; $p=0,024$) a učiteľov ($r= -0,857$; $p=0,003$). Vzťah medzi skupinovou účinnosťou a sociálnou oporou ako takou, bol zistený u nezúčastnených žiakov. Medzi účinnosťou skupiny a sociálnou oporou od rodičov ($r= -0,215$; $p=0,014$) a spolužiakov ($r= -0,288$; $p=0,001$) bol zistený slabý záporný vzťah. Ale medzi účinnosťou skupiny a celkovou percipovanou sociálnou oporou ($r= -0,344$; $p<0,001$) a oporou od učiteľov ($r= -0,342$; $p<0,001$) bol stredne silný záporný vzťah. U obetí nebola zistená žiadna významná korelácia medzi sociálnou oporou a skupinovou účinnosťou.

Následne sme zisťovali vzťah medzi postojom k šikanovaniu a sociálnou oporou u jednotlivých skupín účastníkov šikanovania. Významnú koreláciu sme zaznamenali u obrancov, kde medzi postojom a sociálnou oporou od rodičov je stredne silný kladný vzťah ($r=0,337$; $p=0,043$). Ďalšie zistenie sa týka skupiny nezúčastnených žiakov. Kladný slabý vzťah existuje medzi postojom k šikanovaniu a sociálnou oporou od spolužiakov ($r=0,223$; $p=0,011$) a celkovou vnímanou sociálnou oporou ($r=0,211$; $p=0,015$).

3 Diskusia

Hlavným zámerom nášho výskumu bola analýza percipovanej sociálnej opory, sebaúčinnosti a skupinovej účinnosti medzi jednotlivými rolami

v šikanujúcom správaní. Okrem rozdielov sme zisťovali vzájomný vzťah medzi vyššie spomenutými premennými.

Predpokladali sme na základe výskumu Barchiu a Busseya (2011), že vyššia miera skupinovej účinnosti bude medzi obrancami. Zistili sme, že vo vnímanej skupinovej účinnosti nie sú medzi jednotlivými rolami žiadne rozdiely. Toto zistenie môžeme zdôvodniť výskumom Sapouny (2010), ktorá zistila, že ak je v skupine prítomné šikanovanie, je prítomná aj nižšia miera skupinovej účinnosti. A do nášho výskumu sme vyberali práve triedy, v ktorých sa šikanujúce správanie vyskytuje. Žiaci v priemere získavali 31,64 bodov ($SD=8,69$), čo značí nižšiu mieru skupinovej účinnosti.

V prípade vnímanej sebaúčinnosti sa objavili rozdiely vzhľadom na rolu žiaka. Zistenie Kokkinosa a Kipritsiho (2012) sme potvrdili iba čiastočne. Napriek tomu, že pri porovnaní obetí s agresormi, obrancami a nezúčastnenými, mali obeť nižšiu mieru vnímanej sebaúčinnosti, pri komparácii s outsidermi mali vyššiu vnímanú sebaúčinnosť práve obeť. Rozdiel nepredstavuje závažnú komplikáciu, pretože obeťami sa veľmi často stávajú žiaci, ktorí boli vnímaní ako outsideri. Nižšia miera vnímanej sebaúčinnosti sa spája s pozíciou outsidera, čo sa prejavuje cez jeho neschopnosť nadväzovať kontakty, nedôveru v seba samého a neschopnosť zapájať sa do interakcie v triede (Říčan, 1998). Parciálne sme potvrdili zistenie, že žiaci v role pasívnych pozorovateľov vnímajú nižšiu sebaúčinnosť (Thornberg, Jungert, 2013). Avšak nižšia miera sebaúčinnosti boli zistená u obetí a outsiderov. Domnievame sa, že u obetí a outsiderov bola nižšia sebaúčinnosť z dôvodu, že neveria v svoje schopnosti a nedokážu zvrátiť negatívnu situáciu, v ktorej sa nachádzajú. V prípade nezúčastnených žiakov nemusí byť samotným faktorom nezasiahnutia do situácie šikanovania len nižšia sebaúčinnosť ale i strach, že sa šikanovanie obráti na ich osobu (Cappadocia et al., 2012). Vyššia miera sebaúčinnosti u obrancov je predpokladaná a našim výskumom potvrdená. Je potrebné, aby verili vo svoje schopnosti a účinnosť, ak chcú zasiahnuť a zvrátiť situáciu. V prípade agresorov je vyššia sebaúčinnosť spojená so samotnou realizáciou šikanovania.

Veľmi podobné výsledky ako boli v rozdieloch sebaúčinnosti, sme zistili pri porovnaní vo vnímanej celkovej miere sociálnej opory. Vyššiu mieru sociálnej opory u obrancov možno vysvetliť tým, že v pozícii obrancov sú žiaci, ktorí sú obľúbení a vplyvní. Ich rodičia, okolie a priatelia predstavujú významný zdroj sociálnej opory. Agresormi bývajú žiaci, ktorí majú dôležité postavenie v rámci skupiny a často sa hovorí o skupine agresorov, čo poukazuje na silnú podporu v sociálnom prostredí (Říčan, Janošová, 2010). Ďalej sme zistili, vyššiu oporu od spolužiakov u agresorov pri porovnaní s obeťami

a outsidermi, čím sme potvrdili zistenia výskumu Flaspohlera et al. (2009). Objavil sa rozdiel, ktorí hovoria o vyššej sociálnej opore od spolužiakov pri porovnaní obetí a outsiderov. Avšak príčinou tohto rozdielu je samotná povaha role outsidera a nepreukázal sa významný rozdiel, keďže tieto dve skupiny sú úzko prepojené. V prípade sociálnej opory zo strany rodičov obeť nevnímali jej vyššiu mieru. Dospievanie je obdobím, kde sa objavujú konflikty a rozpory medzi žiakom a rodičom. Spôsob, akým rodičia dieťa prijímajú a reagujú na neho ovplyvňuje, či rodiča považuje za dôležitý zdroj opory (Fenwicková, Smith, 1994). Vyššiu vnímanú oporu od rodičov sme zaznamenali u agresorov pri porovnaní s obrancami a nezúčastnenými žiakmi. Vysvetlením môže byť zistenie Helsen et al. (2000), ktorý poukazuje na väčšiu dôležitosť sociálnej opory od spolužiakov a rovesníkov u dievčat v období dospievania než u chlapcov. Nižšiu mieru sociálnej opory vnímali práve agresori. K rovnakému zisteniu dospeli Demaray a Malecki (2003), kde agresori vnímali nižšiu oporu než porovnávací skupina. Príčinou môže byť prístup k agresorovi, lebo agresori predstavujú problém a môžu frustrovať učiteľa. Vyššia miera sociálnej opory od učiteľa je prítomná u obrancov, čo korešponduje s tvrdením, že obrancami sa stávajú žiaci, ktorí sú zodpovední, obľúbení a vplyvní (Řičan, Janošová, 2010). Takýto žiaci môžu s veľkou pravdepodobnosťou mať dobré akademické výsledky a patria medzi dobrých žiakov v očiach učiteľov.

V našom výskume sme sa venovali aj postojom k šikanovaniu. Kladný postoj k šikanujúcemu správaniu sme zistili u agresorov. Naše zistenie je v súlade so zistením Eslea a Smitha (2000). Zároveň sa potvrdil predpoklad, že postoj k šikanovaniu súvisí s rolou, ktorú žiaci v situácii šikanovania majú (Salmivalli, Voeten, 2004).

Výsledky analýzy ukázali, že neexistuje vzťah medzi sociálnou oporou a sebaúčinnosťou u všetkých rolí pri šikanujúcom správaní. U obeť je kladný stredne silný vzťah medzi sebaúčinnosťou a sociálnou oporou od spolužiakov. V prípade obeť sme zistili nízku mieru sociálnej opory od spolužiakov, čo vysvetľuje aj nízku mieru sebaúčinnosti. V prípade obrancov bol zistený záporný stredne silný vzťah medzi sebaúčinnosťou a sociálnou oporou od učiteľov. Ide o prekvapivé zistenie, keďže práve u obrancov bola zistená vyššia miera sociálnej opory od učiteľov. Ale kladný stredne silný vzťah bol medzi sebaúčinnosťou a celkovou sociálnou oporou a oporou od spolužiakov u obrancov. Na sebaúčinnosť obrancu kladne vplyva ak je zo strany spolužiakov kladne hodnotené jeho obranné správanie a prípadne sa ku nemu pripoja iní spolužiaci. U nezúčastnených žiakov bol zistený kladný slabý vzťah medzi sebaúčinnosťou a oporou od rodičov. Kladný stredne silný vzťah bol medzi sebaúčinnosťou a oporou od spolužiakov a celkovou oporou. Spolužiaci sa

ukazujú ako významný zdroj sebaúčinnosti. Pravdepodobne je to spôsobené vývinovým obdobím dospievania, kedy získavajú na význame a svoju hodnotu a vlastné hodnotenie dospievajúci odvíjajú od hodnotenia jeho osoby rovesníkmi (Macek, 2003).

Ďalej bol zistený vzťah medzi sociálnou oporou a skupinovú účinnosťou. V skupine agresorov bol zistený kladný stredne silný vzťah skupinovej účinnosti a opory od spolužiakov. Skupinová účinnosť závisí od opory spolužiakov, ktorá často býva medzi spolužiakmi prítomná. Sú situácie, kedy dokonca môžu ostatní spolužiaci agresora povzbudzovať a podporovať v jeho konaní. A to napríklad, ak je obeťou im nesympatický žiak, či ich nepriateľ (Říčan, 1998). Pri obrancoch bol zistený negatívny súvis nimi vnímanej účinnosti skupiny so sociálnou oporou od spolužiakov. Domnievame sa, že je to dôkazom toho, že pre žiaka môže byť dôležitejšia jeho podskupina vytvorená v rámci triedy, nie trieda ako celok. Prekvapivými sú tieto výsledky, lebo použitá metodika na skúmanie skupinovej účinnosti sa týkala konkrétne spolupráce učiteľa a žiakov danej triedy. Preto by sme na základe toho očakávali pri nízkej vnímanej úrovne skupinovej účinnosti aj nízku sociálnu oporu od učiteľov a spolužiakov. V prípade outsiderov bol zistený slabý záporný vzťah s oporou od rodičov a silný tiež záporný vzťah s percipovanou oporou od učiteľov. Avšak pri skúmaní skupinovej účinnosti u nezúčastnených žiakov bol zistený vzťah medzi všetkými vybranými zdrojmi i celkovou sociálnou oporou. Pri sociálnej opore od rodičov a spolužiakov išlo o záporný slabý vzťah so skupinovú účinnosťou. Pri sociálnej opore od učiteľov a celkovej sociálnej opore bol prítomný stredne silný záporný vzťah.

V rámci posledného cieľa výskumu sme sa venovali vzťahu medzi vnímanou sociálnou oporou a postojom k šikanovaniu. V súvislosti s rolou obrancov sme zistili kladný stredne silný vzťah medzi sociálnou oporou od rodičov a postojom k šikanovaniu. Predpokladáme, že ak rodičia majú podpornú funkciu, naplňujú potreby dieťaťa. Preto nemusí vynucovať naplnenie svojich potrieb u spolužiakov a tým sa znižuje výskyt násilného a agresívneho správania v podmienkach školy. Samozrejme ide najmä o potreby sociálnej a emocionálnej povahy. Ide napr. o vedomie, že sa s ním počíta, že ho niekto potrebuje a oceňuje jeho snaženia. Pokiaľ sa mu to nepodarí nájsť vo svojom obvyklom prostredí, poohliadne sa inde. Deficit najbližších v tejto oblasti môže byť v tejto oblasti spúšťačom nielen v šikanovaní v triede, ale aj vstupom do pouličných gangov (Sedláček, 2015). Pri žiakoch, ktorí neboli účastní na šikanujúcom správaní bol zistený kladný slabý vzťah medzi postojom k šikanovaniu a sociálnou oporou od spolužiakov a celkovou sociálnou oporou. Toto zistenie je v súlade so zistením Andreou et al. (2005), že ak žiaci vnímajú

svoje vzťahy so spolužiakmi pozitívne a považujú ich za dobré, vnímajú vyššiu mieru sociálnej opory od spolužiakov a dosahujú na škále postojov vyššie skóre, čo predstavuje hodnotenie šikanovania ako negatívneho javu.

L I T E R A T Ú R A

- ANDREOU, E., VLACHOU, A., DIDASKALOU, E. (2005). The Roles of Self-Efficacy, Peer Interactions and Attitudes in Bully-Victim Incidents. *School Psychology International*, vol. 26, no. 5, pp. 545-562. ISSN 1461-7374.
- BANDURA, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York: Freeman, 604 s. ISBN 978-0-7167-2850-4.
- BANDURA, A. (2006). Guide for constructing self-efficacy scales. In: F. Pajares - T. Urdan (Eds.); *Self-efficacy beliefs of adolescents* (pp. 307-337). Greenwich: IAP, 380 p. ISBN 1-59311-366-8.
- BARCHIA, K., BUSSEY, K. (2011). Predictors of student defenders of peer aggression victims: Empathy and social cognitive factors. *International Journal of Behavioral Development*, vol. 35, no. 4, pp. 289-297. ISSN 1464-0651.
- CAPPADOCIA, C., PEPLER, D., CUMMINGS, J, CRAIG, W. (2012). Individual motivations and characteristics associated with bystander intervention during bullying episodes among children and youth. *Canadian Journal of School Psychology*, vol. 27, no. 3, pp. 201-216. ISSN 2154-3984.
- DEMARAY, M., MALECKI, K. (2003). Perceptions of the Frequency and Importance of Social Support by Students Classified as Victims, Bullies, and Bully/Victims in an Urban Middle School. *School Psychology Review*, vol. 32, no. 3, pp. 471-489. ISSN 0279-6015.
- ESLEA, M., SMITH, P. K. (2000). Pupil and parent attitudes towards bullying in primary schools. *European Journal of Psychology of Education*, vol. 15, no. 2, pp. 207-218. ISSN 1878-5174.
- FENWICKOVÁ, E., SMITH, T. (1994). *Adolescencia. Ako prežiť obdobie dospievania. Príručka pre rodičov aj pre teenagerov*. Bratislava: INA, 286 s. ISBN 80-85680-32-7.
- FLASPOHLER, P. D., ELFSTROM, J. L., VANDERZEE, K. L., SINK, H. E., BIRCHMEIER, Z. (2009). Stand by me: The effects of peer and teacher support in Mitigating. The impact of bullying on quality of life. *Psychology in the School*, vol. 46, no. 7, pp. 636-649. ISSN 1520-6807.
- HAMMAK, P., RICHARDS, M., LUO, Z., EDLYNN, E., ROY, K. (2004). Social Support Factors as Moderators of Community Violence Exposure Among Inner-City African American Young Adolescents. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, vol. 33, no. 3, pp. 450-462. ISSN 1537-4424.
- HELSEN, M., VOLLEBERGH, W., MEEUS, W. (2000). Social Support from Parents and Friends and Emotional Problems in Adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, vol. 29, no. 3, pp. 319 -335. ISSN 1573-6601.
- KOKKINOS, C. M., KIPRITSI, E. (2012). The relationship between bullying, victimization, trait emotional intelligence, self-efficacy and empathy among preadolescents. *Social Psychology of Education*, vol. 15, no. 1, pp. 41-58. ISSN 1573-1928.
- KŘIVOHLAVÝ, J. (2001). *Psychologie zdraví*. 1. vyd. Praha: Portál, 280 s. ISBN 80-7178-551-2.
- LEE, C., FARH, J. L. (2004). Joint Effects of Group Efficacy and Gender Diversity on Group Cohesion and Performance. *Applied Psychology: An international review*, vol. 53, no. 1, pp. 136-154. ISSN 1464-0597.

- MACEK, P. (2003). Adolescence. 2. vyd. Praha: Portál, 141 s. ISBN 80-7178-747-7.
- MARTÍNEK, Z. (2009). Agresivita a kriminalita školní mládeže. Praha: Grada Publishing, 150 s. ISBN 978-80-247-2310-5.
- MŮHLPACHR, P. (2001). Sociopatologie. Brno: MU Pedagogická fakulta, 104 s. ISBN 80-210-251.
- PROCTOR, L. J. (2006). Children growing up in a violent community: The role of the family. *Aggression and Violent Behavior*, vol. 11, no. 6, pp. 558-576. ISSN 1359-1789.
- ŘÍČAN, P. (1998). Agresivita a šikanovanie medzi deťmi. Ako dať deťom v škole pocit bezpečia. Bratislava: Educatio, 85 s. ISBN 80-967532-2-3.
- ŘÍČAN, P., JANOŠOVÁ, P. (2010). Jak na šikanu. 1. vyd., Praha: Grada, 160 s. ISBN 978-80-247-2991-6.
- SALMIVALLI, CH., VOETEN, M. (2004). Connections between attitudes, group norms, and behaviour in bullying situations. *International Journal of Behavioral Development*, vol. 28, no. 3, pp. 246-258. ISSN 0165-0254.
- SAMPSON, R. J. – RAUDENBUSH, S. W. – EARLS, F. (1997). Neighborhoods and violent crime: a multilevel study of collective efficacy. *Science*, vol. 277, no. 5328, pp. 918-924. ISSN 0036-8075.
- SAPOUNA, M. (2010). Collective Efficacy in the School Context: Does It Help Explain Victimization and Bullying Among Greek Primary and Secondary School Students? *Journal of Interpersonal Violence*, vol. 25, no. 10, pp. 1912-1927. ISSN 0886-2605.
- SEDLÁČEK, J. (2015). Otcovské rany. Štrnásť skutočných príbehov o tom, ako a prečo bolia (O identite muža s ranami). Bratislava: Don Bosco, 2015. 360s., ISBN 978-80-8074-302-4.
- THORNEBRG, R., JUNGERT, T. (2013). Bystander behavior in bullying situations: basic moral sensitivity, moral disengagement and defender self-efficacy. *Journal of Adolescence*, vol. 36, no. 3, pp. 475-483. ISSN 0140-1971.
- WALTON, F. X. (2008). Ako porozumieť deťom a adolescentom. Bratislava: Slovenská adlerovská spoločnosť, 64 s. ISBN 978-80-970089-0-1.

Príspevok vznikol za podpory grantového projektu GA ČR P407/12/2325.

ACTA PSYCHOLOGICA TYRNAVIENSIA 21

EDITOR

Doc. PhDr. Marián Špajdel, PhD.

VYDAVATEĽ A TLAČ

Spolok Slovákov v Poľsku
v spolupráci s Filozofickou fakultou
Trnavskej univerzity v Trnave

Towarzystwo Słowaków w Polsce
ul. św. Filipa 7, 31-150 Kraków
zg@tsp.org.pl, www.tsp.org.pl

Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave
Hornopotočná 23, 918 43 Trnava
+421 33 5939303
katpsych@truni.sk, fff.truni.sk

© Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2017

© Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2017

ISBN 978-83-8111-026-6